

Egy ismerősöm, aki hosszabb ideig élt Biharban, mesélte nekem, hogy 1848-ban egy vándorcigány bandánál, melyet egy vajda vezetett, látta, miszerint egy lapos fakerék, illetve korong alakú tárgy előtt imádkoztak. A korong felső része be volt festve és ismeretlen írásjelek szerepeltek rajta. A francia Bataillar régész a cigányokat a Herodotos által említett, kereskedést űző "sigin" népnek, illetve utódainak tekinti őket, akik elsajátították a médek viseletét, hogy mond hassák, miszerint ők is a médek le származottjai, de magukat iráni fajtájuknak tekintették és sok helyen megtelepedtek átmenetileg, többek közt a Maris partja mentén is. (15) Strabo ezzel szemben a Kaukázus és Káspi-tenger közelébe helyezi őket, perzsa törzsnek tartva őket.

József, királyi herceg a cigányok eredetével kapcsolatos tanulmánya során "Cigány nyelvtan - Romano csibakero sziklaribe", Budapest, 1888. címen azt írja, hogy fekete vendégeink saját, külön nyelvüket használják, egy olyan nyelvet, mely neo-indiai tájszólásokkal rokon. Érdekes lenne tehát, ha meg lehetne állapítani, hogy ez a nép ősi szokásainak megfelelőleg tényleg a Nap-istent imádták-e a kerék-szimbólumban és kívánatos lenne, ha valaki megállapítaná, hogy ez a Nap-imádás még szokásban van-e mindig náluk, vagy pedig csak valamikor voltak a Nap-kultusz követői?

A nagy trák-népcsalád törzseit különböző nevekkal jelölték a történetírók, de régészeink mindeddig még nem kutatták fel a géta-dák-trák népek kulturamaradványait és eddig nem vettek tudomást a már meglévő leletekről. Eddig minden csak kelta, pelazg, etruszk és római kultúra volt. Senki sem tudta, hogy mi is volt a trák fajta népek kultúrája, mitológiájuk forrása, vallásuk és írott műveltségük nem az említett és elismert népektől ered, hanem egészen más forrásból, a babilóniaiból való, olyan vallásból és kultúrából, amelynek fejlődéstörténeti megjelenés formája más népeknél is öröklődött, fejlődött és érvényesült.

Régészeti adataim bemutatásával, összehasonlításával, é-

vek során keresztül folyó tanulmányozás és egybevetés után az ígígyen szerzett adatokból és eredményekből összefüggően már 1887-ben, a már említett német tanulmányomban is közöltem a ma nézetemet, miszerint a trákokat egy ősi, közös törzsből eredő népnek tartom, amely összetartozott a Duna-völgy őslakóival. Továbbá azt is állítottam, hogy az ősi itálok, etruszkok, illyrek, kelták, pelazgok stb. műveltsége épp úgy trák örökség, mint ezeknek görög variánsai. Továbbá ugyancsak állítottam már régóta, hogy a később magas fokra emelkedett görög és latin kultúrák létüket a trák néppel folytatott kölcsönös érintkezésnek, szociális együttélésnek, egymásra ható átformálásnak és az ezekből fakadó kultúráramlatoknak köszönhetik.

A szakembereknek, akik a görög-római mitológiában ázsiai elemeket fedeztek fel, gondolniok kellene a görög-római klaszszikus írók adataira is, mert az ujonan felfedezett, letínyelvű felíratokon, Sarmizegethusában (a mai Vár-hely a Hátszeg-völgyben!) idegen csengésű isten-neveket találtak, mint pl. Malagbel-Bebellahammon, Benefal és Manavat, mely nevek kétségtelenül az ősi palmyrai istennevekkel azonosak és feltételezhető, hogy asszír és palmyr legionista katonák (a rómaiak seregébe) hozták magukkal őket Erdély területére. De voltak ezek közt a római legionáriusok közt trákok is. Így pl. a XIII. Légión legénysége egy időben tisztán dákokból állott, akiket Apulia dák területein soroztak. Valószínű, hogy a császári alkalmazottak és a libertinusok (felszabadított rabszolgák) közt is akadtak dákszármazásuak, kik honi isteneiknek hoztak áldozatokat. Olyan nevek, mint Bovipal, Decebal, a Samas-hoz tartozó Sarmandus, világosan mutatják eredetüket.

Ezekkel a megállapításokkal az eddigi ázsiai-eredet tételének homályosabb pontjaira új adataimmal új fényt sikerült derítenem és ezáltal - Hunfalvy Pál szerint is - gazdagítottam a történelem őskori részét. Emellett Ázsiával kapcsolatos adataim bizonyos új nyelvészeti eredményeket is mutatnak. Így pl. Hu -

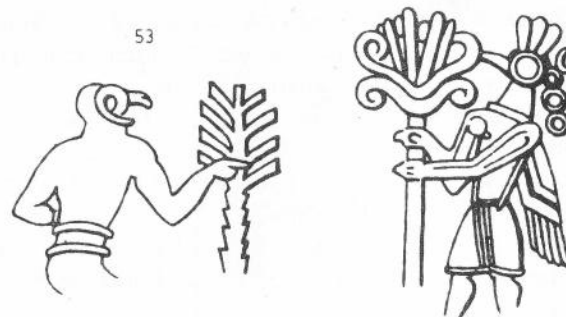
nyad-megye és Déva nevei hangzások szerint arra mutatnak, hogy alapítóik valamelyik ázsiai ősvalláshoz tartozó lakosok lehettek. (Daiva = ragyogó, vagyis az istenek mellékneve!) - Gróf Kuun Géza úgy véli, hogy Déva neve trák szó, mert trákok lakta vidékeken sok a "dava" és "dama" helynév. Hunyad neve is ázsiai eredetű lehet. Bálint Gábor szerint ezt a nevet a turáni népcsalád egyik ágának nemzetségneveként tekinti. Az arra hivatott tudósok határozzák majd meg, hogy ezek a mi őseink voltak-e vagy e turáni hangzású névnek ősbibb telepésekre vonatkozatható jellege van-e? Gróf Kuun Géza szerint minden esetre a Hunyad szó a "hun" szóból származik.

Bolygós, Nap-kultusszal kapcsolatos következtetéseimhez Schneller István is helyeslőleg csatlakozik, főként a már említett dolgozatomban szereplő, u. n. "arcos urnák"-kal kapcsolatban (Canopus). Gyűjteményem ezen urnái tulajdonképpen edényfedők állat- és ember-álarcot utánzó ábrákból álló díszítéseikkel és az volt a rendeltetésük, hogy kalapszerűen fedjék az edényt.

Hogy magamat érthetőbbé tegyem, itt is hivatkoznom kell az ősmitológiáról szóló fejezetemre, amelyben az állatfejes isten-ábrázolások fejlődéstörténete van tárgyalva s amelyről a gyűjteményem szertartási edényeinek és idolkainak állatfejei olyan meggyőzően beszélnek. Eszerint a fejezet szerint a Nap, a Hold és a bolygók mitológiája alapján mindegyiküknek saját háza van, melyeket az állatkörök csillagképei alkotnak az égen. Eme mítoszt az egyik babilóniai határkőre véselt planiszféria je-

53

leinek szimbolikája is mutatja és bizonyítja. Ennélfogva a Nap és a bolygók, a csillagjelek (Zodiakalzeichen) alakjait veszik fel, ha saját házaikban tartózkodnak. Ha azonban a papok maguk mutatták be a Nap és Hold, valamint a bolygók isteneinek az inkarnációját, ezt csak képletesen tudták jelezni (53. ábra). Ez pedig úgy történt, hogy a jelzett Nap vagy bolygóisteneknek az zoodikus csillagképeibe való belépését a csillagjegyeket képviselő állatok fejeinek az álarcát öltötték önmagukra. Így aztán a papok felvonulásaikkor állati álarcban, mint asztronómiai inkarnációi jelentek meg a megfelelő istenségnek.

52

A gyűjteményemben lévő, emberi arcokkal vagy állat-álarcokkal díszített lapos sapka-szerű fedők (52. és 54. ábrák) a boly-

gó-kultusz papjai által értelmezett és átalakított ábrázolásokkal állhatnak kapcsolatban. Mivel azonban ezek a kulturtörténeti maradványok és bizonyítékok nem lehetnek halotti urnák fedői, sem az Egiptomban használatos, ún. "canopusok", amelyekbe a balzsamozott holttestek beleit helyezték, hanem szertartási edények, melyeket Erdélyben és Trójában arra használtak, hogy az isteneknek szánt áldozati ajándékokat rejtsek és melyeknek fedői a jelzett istenek attribútumaival, jelképeivel voltak diszítve. (52. ábra) Ezért ezeket a tárgyakat vallási fogalmakat jelölő eszközöknek tekintem,

54

Milyen összefüggésben vannak a pecséthengereken látható és száj nélkül ábrázolt álarcok (55. ábra) és a többnyire szintén száj nélkül ábrázolt és a fedőket diszítő szimbolumok, már amennyire a formai megjelenéseknek bizonyára van eszmei jelentése is, annak megállapítását a szaktudósok döntésére bízom,

55

Schneller István minden esetre szoros összefüggést lát az u. n. Nap-kultusz és a "farsang-temetés" között, melyet népünk még ma is nagy vigadalommal hamvazószerdai felvonulásakor állatfejes álarcok alkalmazásával mutat be. Így válnak val-

56

lási szimbolumok idővel teljesen értelmetlenné.

Néprajzi megfigyeléseim kiegészítésül szolgál - véleményem szerint - az egyik pecséthengeren bevésett ábrán a Nap-is - ten allegorikus ábrázolása, amikor az általa megáldandónak egy rózsakoszort nyújt át. (56. ábra) A koszoru "rózsáinak" az ábrázolásán "gyöngy"-golyók szerepelnek. Az istenség nevével ellátott ilyen 99 gyöngyöt a perzsa Lunus kezében is látni. (57. ábra.) Priamos trójai citadellájának romjai közt Schliemann ezrével ta-

58

lált ilyen és hasonló, szimbolizált rózsafüzéreket (58. ábra), dák le-
lőhelyeinken eddig ilyeneket azonban csak kevés számban gyűjt-
hettünk össze (59. ábra), melyek ma a Magyar Nemzeti Múzeum-

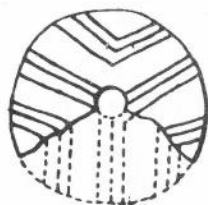
57

ban vannak. Valamennyiök szimbolikus jelei teljesen azonosak.

Schliemann az agyag-gyöngyöt szövőszék orsóinak tekintette, míg később A. H. Sayce Pallas-Athenenek, Trója védistenaszonyának szánt áldozati ajándékot látott benne és a rajta szereplő jeleket jelentés nélküli diszeknek vélte. Én magam azonban már 1892-ben a Frankfurt am Main-ban tartott régészeti kongressz-

59

szuson tartott előadásom során ezeket az agyag-gyöngyöket és rajtuk szereplő figurákat szimbolikus, képletes jellegűeknek tartottam. A perzsa gyöngysorokon, rózsafüzéreken u. i. félreismerhetetlenül látható a török, 99-gyöngyös "tesbih". A mai törökség az első 33 gyöngy lemorzsolásakor a "Subhan Allah" = "Dicsérjük az Urat", a következő 33 gyöngyszem lemorzsolásakor mormolt szöveg "Elhamdulillah" = "Istennek hála" és az utol-

só 33 szem lemorzsolása közben "Allah hu ekber" = "Nagy az Isten" röpmát ismételteti.

E fohászokat, vagy röpmákat a mai rózsafüzérek keletkezésének tanulmányozása szempontjából igen fontosnak tartom, hiszen ezek a sóhajmák a régi "tesbih" rózsafüzéreire éppen úgy be voltak vésve, mint a trójaiak és trákok rózsafüzéreinek gyöngyszemein. Így történhetett meg, hogy a régi törökök a gyöngyszemeket a mondások megismétlése nélkül is lepergették.

Még egy, még ma is gyakorolt és részben rómainak tekintett erdélyi tréfás szokásra szeretnék kitérni. A legények egyike be öltözik egy tarka kendőkből és színes takarókból összefogott, zsákszerűen bő ruhába, amely teljesen elfedi őt. A ruha felső nyílásán keresztül egy rudra erősített képzeletbeli csoda-állat, rendszerint madárfejhez hasonló, de szarvakkal is ellátott feje nyulik ki, amelyet a legény egy rejtett szíjjal, vagy kötéllal mozgathat. A legény ide-oda hajolva kering és vad ugrások közben bottal a földet verdesi, amíg a "Turka", "Csurka" vagy "Cserbu" név alatt ismert szörnyállat jobbra-balra mozog és a körülálló bábészokat fenyegeti elnyeléssel. Ma már ennek a népi bohózkodásnak eredete teljesen ismeretlen és csak a gyermekek félnek tőle, hogy az ijesztő állat elnyeli őket. A lebegő, tarka ruhájú alak a trák sárkányra emlékeztet.

Ez az előbb említett népszokás a Saturnus-mitoszra mutat, amikor Kronos (= Idő) saját gyermekeit, az évet, hónapokat elnyeli. A rómaiak Saturnus-ünnepeit, az u. n. "saturlania" -kat ugyancsak december 17. és 23. között tartották, tehát az év legrövidebb napjaiban.

Mivel pedig ez az álarcos tánc egyik eleme a Bacchus-kultusznak valószínű, hogy az álarcos szörny nemcsak Saturnus, hanem a görög Bacchus-Dionysios kultuszra is vonatkoztatható, mely egybevegyül a trák Sabazius-kultusz elemeivel és felhívja a figyelmet a Sabazius-ünnepségekre, melyek a Természet-istenének dicsőségére és a Nap-nak a Tél feletti győzelme emlé-

kezetére rendeztek. Ez alkalommal úgy Dionysios, mint Saturnusz egyaránt megfiatalodnak, az első a bilincseitől szabadul, a másik pedig földalatti börtönéből lép újra a napvilágra. A frigiai trákoknak az istenét Kybelé-t, Edon Kottyto"-ját ez alkalommal, mint a Földanyát szimbolikus értelemben szabadították fel. Aurelianus császár korában Rómában a "Sol invictus" = "győzhetetlen Nap"-ot ünnepelték, amely a tél megszűntével ujjászületett és úgy tűnt fel, mintha megfiatalodott volna. Tomaszek ezt az eseményt a mi Karácsony-ünnepünkkel hasonlítja össze, mert ekkor jelenik meg a Nap-szellem, aki mint valódi Fényhozó születik meg. A Fényhozó fogalomnak megfelelően a fedett feszületek háromszögű részében látom jelképet, éppen úgy, mint a hasonlóan alakított és sugárfényben tündöklő babilóniai Nap-szimbolumot. Mivel az ókorban december 25-ét tartották a téli napfordulásnak, ezt a napot - Natalis Solis Invicti-nek nevezték, vagyis a Győzhetetlen Nap ünnepének és ez a jellegzetes elnevezés éppen hozzáillik a naphoz, melyen a Legyőzhetetlen Istenember született.

A római "cerei"-ik, vagyis a viaszgyertyafények, melyeket a Saturnáliák alatt gyújtogattak meg, Tomaszek véleménye szerint ugyancsak a növekedő fény képviselői voltak, miként a mai karácsonyfákat díszítő égő viaszgyertyák. Ha viszont a karácsonyfa a Nap-kultusszal kapcsolatos szimbolum, akkor a babilóniai pecsét hengeréken oly sokszor szereplő "élet fája" is a Nap-nak a jelképe, vagy attribútuma és pedig jelentős fokon.

Dionysios, Kybele és Lotys ünnepein szimbolikus jelekkel ünnepelték ezek visszatértét és diadalmas bevonulását. Az ünnepek fő díszítő motívumai rózsák voltak, ezért nevezték a bevonulási gyülekezeteket "rosaliá"-nak, vagy "rosaria"-nak is. A rózsza eredeti hazája Frigia volt és a brig, paeon népek telepítették át trák földre, hogy isteneik ünnepén vele díszíthessenek.

Babilonban is voltak olyan istenségek, melyek időszakonként meghaltak. Így fogták fel a Nap évi és mindennapos körforgását, így Adonis metamorfózisát, amelyről a már említett tanul-

mányomban "Adonis kertek" címmel megemlékeztem. Ebben a tanulmányban kifejtettem, hogy az Adonis-ünnepek alkalmával a papnők lapos tálakban földet raktak és abba könnyen csírázó magokat, pl. buza, rozs, salátamagot vetettek és nagy gondot fordítottak rá, hogy időben kikeljenek, zöldeljenek, mert velük díszítettek az ünnepek alatt. Ezek az "Adonis-kertek" a gyors kivirágzásnak, de egyben a gyors hervadásnak jelképei voltak ezzel is szimbolizálva Adonis-t. Leleteim közt előforduló izléeses, tálca alaku kis edénykéket az említett szertartási célokra rendelt rituális tálacskáknak tekintem. (60. ábra)

60

Baldr-Fro. Melkart, Ado, Adonis, Attys, a bithyniai Pappas, a trák Sabas-Bacchus, Osiris, Mythras, Baal-Herkules egytől egyig a Nap megtestesülései, inkarnációi és több ízben a szenvedés állapotát is jelzik. Az "Adoniák" részben örömünnepek, de egyben többször ugyanazon időben gyászünnepek is voltak. Örömünnepek a feltámadáskor, megtaláláskor, rendszerint tavasszal vagy kora nyáron, míg a gyászünnepek az istenség eltűnésekor, rendszerint ősszel zajlottak le, vagy kora télen. Így a vadkan, mely a fiatal Adonist megölte, a telet jelképezte.

61

Balkán trák népeinek ez az ősi vallási szokása Erdély déli részein még ma is felismerhető. A szebeni és Hunyad-megyei vidéken az asszonyok karácsonykor lapos tálacskába búzát ültetnek, hogy fogadósobáikat díszítsék vele. (61. ábra) Ilyen vetést láthatunk Theokritos megemlékezése szerint Adonis díszsírja fe-

lett, de Platon is megemlíti "Phaedrus"-ában, mint minden korai elmúlását a szépnek és fiatalnak még a növény és állatvilágban is. A szerves Természetben születés halál, zsendülés és hervadás kéz a kézben járnak.

Egy akkád himnusz Istar szerelmeséről, Thamuz-Dumuziról (Adonis), mint pásztorkirály-ról emlékszik meg. Ezért Frigiában is az Attys-kultuszt pásztoroktól származtatják és Adonis-t pásztorkirálynak tartják. Az ékiratok szerint Dumuzi Erechben főpap volt, ahol felesége, Istar, Anu leánya élt. Mint már említettem, ez az Adonis-kultusz és mitosz is Babilóniából ered. Atunis=Atums=Atuni a sumero-akkád Thammuz-Dumuzi levezetései. Egy Párizsban lévő etruszk tükrön látható Atuní, aki egyesült Turánnal és ez "Turán" szó Meltzl professzor szerint azonos a szkíta "Taranis"-szal.

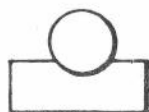
Egy sumer agyagtáblán leírt dráma megemlíti Istar alvilágba való útját. A dráma szerint Istar "Allat"-nak, a babilóniai Phersephone-nek a birodalmába száll alá, hogy az "élet - vizét" felhozhassa, hogy azzal kedvesét, Thammuz-Dumuzit (Adonis) újból életre kelthesse, de "Allat" foglyul ejti, mert ő is szerelmes Istar-ba. Ea istennő azonban megmenti Istart koronájával együtt. (62. ábra)

Istar koronája misztikus jelentőséggel rendelkezett és a régi népek igen változatos módokon ábrázolták. Így pl. a sydoni Astarte fejdíszre szarvakkal volt díszítve, mert a szarv királyi, sőt isteni jelvény volt. A babilóniai teremtmés-monda azt írja a Hold-ról, hogy az éjszaka beálltával szarvaival áttöri a sötétséget, hogy a mennyboltot újra fénnel árasztthassa el. Istar Sin leánya, a Félhold jelét viseli, annak bizonyosságául, hogy a Hold-isten leánya. Mivel a Hold jelképe a tehén - és egyben a Földé is - ezeket az istenségeket tehén-alakban is ismerték, Astarte-t is úgy ábrázolták, hogy fejét tehénbőrrel fedték. A Hermes-isten által Isis fejére helyezett tehénbőrön a szarvak is szerepelnek, ami azt jelentené, hogy a Nap-ra is vonatkoztatták. (63. ábra)

Ebbe a mondkörbe tartozik az ozmán félhold és a kettős-félhold, valamint a csillag is és mivel a Napra, Holdra, Férfire, Nőre, Anyára és Fiára - Istarra és Thammuzra is vonatkoztatható, még a kutatások során valószínűleg további megfigyeléseket eredményezhet.

Egy másik kutató szerint a fejdísz, amely két szarv között egy korongot is ábrázol, nem lenne más, mint egy hegyes vidéki horizontnak a képe, ahol a Nap hegyek között kel fel és indul útjára. (64. ábra) A Félhold éppen úgy szimboluma volt a termékenységnak, mint a nemi érettségnek. (Lunus) A Nap és a Hold egyébként Mythras jelképei közt szerepel.

64

Babylon.

Erdélyi Hazánk címerében láthatók a Nap és a Hold, Zeus sasával együtt. Az oxfordi egyetem címerében látható a jel, mely a sumero-akkár Nap hierogrammjával azonos és szinte úgy tűnik fel, mint figurális - képletes - ráutalása a tudomány fényének kisugárzására. Szászváros címerében van egy golyóban végződő obelisz, bár nem merném állítani, hogy itt egy Bendis hagyományról van szó, mégis talán előfordulása jelentős lehet Erdély eme részén.

65

Ezeket az Astarte mítosszal kapcsolatos szimbolumokat és a szarvas-fejdiszre vonatkozó legendákat részletesebben kellett felsorolnom, mert vonatkoznak egy mitológiai ábrázolás fejdiszére, mely egy töredékben megmaradt tordosi rituális (agyagedényen is látható - Nap-korong két oldalán szarvak - (65. ábra) Ugyancsak előfordul ez a fejdisz még mai nap is a Hátszeg-vidéki nők fején. Himzett fejkötőjükön hegybe-futó szarvacskák láthatók. (66. ábra) Ezt régi idők óta viselik anélkül, hogy sejténék, miszerint ez a fejdisz az Istar-Venusz-Bendis-kultusz legfontosabb kellékére vonatkozik. Meltzl professzor szerint ezek

66

az Astarte - kultuszra vonatkozó emlékek a bulgár nőknél is találhatók. Ugy szintén a turáni asszonyoknál is, ahol a fejdisz fából van. (16) Igen érdekes jelenség, hogy úgy az árja, mint a turáni fajta letelepedett népei a babilóniai kulturát és vallásukat egyformán Ázsiából hozták magukkal.

67

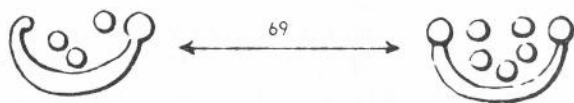

Schliemann a trójai romok között kiásott egy Afrodite-idolt, melyen kis szarvacskák voltak. (67. ábra) Afrodite azért kapta ezeket a bak-szarvakat, mert Vénusz-Afroditének kosokat és kecskéket áldoztak, Priamus eredetileg trák népének asszonyai tehát nem a félholddal diszitett Astarte-t imádták, hanem a bak-szarvu Venus-Afrodite-t. Moesia trák asszonyai, tehát ebből a mítoszból kölcsönözték népies ruháikat. Szászváros és környékén még a 40-es években is (1840!) bakszarv-formájú fából készült

diszeket viseltek fejükön, úgy hogy a két szarv előlről álló csucsa a fültöveket érintette. Ma kontyaikat szarv-formájú gyapjutekercsekre fektetik és az egészet hosszú fehér fátvolkendőkkel fedik be. (68. ábra)

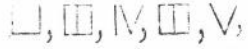

Meltzl professzor a Nap- és Hold-sarló szimbolumot az u. n. "szivárványtálcskáskák"-nak nevezett arany érmékre vonatkoztatja, illetve a Kuris-Atunis, Venus-Adonis kultuszra. Ezeket az érméket kelta eredetűeknek tartotta, természetesen tévesen, mert dél-német leletekből származó egynéhány darabon az A T V és R V C feliratokat találták és ezért a svájci Chur vidékével hozták kapcsolatba. (69. ábra) Ezekkel az érmékkel kapcsolatban áll az a néphit, hogy ott esnek le az égből, ahol a szivárvány a földet érinti.

Az u. n. "Triquetra" előképe a legrégibb érmen jelenik meg domborműves ábrázolásban a hengerpecsételen. (Layard Taf. VIII. 93. ábra) De ugyanígy érmenen is (94. ábra). Ez utóbbi előképet nem vették eddig figyelembe. És mivel mindezek az jelvények, a babilóniai papok jelképes nyelvére vonatkoznak, alig

hihető, hogy a mi barbár érménken látható egyéb jelek ,

 stb. -valamennyien pecséthengereken trójai és az én tordosi leleteimen is, ott találhatók. Ezek a vert érméken primitív formában készített emberi arcok, egyesré-

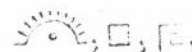

szeiben, mint pl. a csillagfej diszitéseken éppen olyan troz ábrázolásban láthatók, mint a babilóniai pecséthengerek vésetein. Itt is megtalálható a feltűnő utánzás, melyet korábban az akkori kultúra fejletlenségének tulajdonítottak. Véleményem szerint érde-

kes az is, hogy a pecséthengereken előforduló kicsiny isten-jelképek a gyűjteményemben látható "mikroemblémaimmal" azonosak.

Azt is hiszem, hogy a barbár, a philippiaiak Tetradrachmáit utánzó mellékes jelek ,

valamint a többi barbár érméken lévő :

Ezek a jelek nem annyira önálló hanem csak másodlagos pecsétjelek, hanem szimbolikumot jelentő vésetek. A tudomány érdekében annál inkább kíváncsi, hogy e körülményeket köze-

lebből megvizsgálják, mert a Félhold a Nap-kerék a csillag és a kis golyócskák csoportjai faágak és hasonló tárgyak már másoknál is azt a véleményt keltették, hogy ezeket istentiszteleti és írásos szimbolumok maradványainak kell tekinteni.

Bizonyosnak tartom, hogy gyűjteményem eddig nem ismeretes adatai a régészet különböző ágait tanulmányozó tudósoknak új következtetésemre vonatkozólag egészen új irányítást fognak szabni és egyes eddigi állításaikat vissza kell, hogy vonják, hogy megváltóztassák.

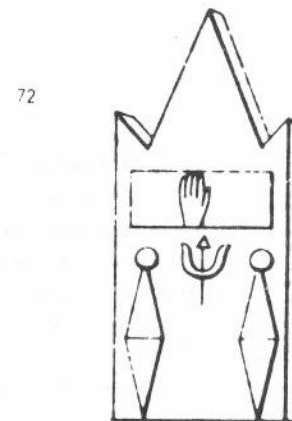
Ezt a lépést már 1882-ben Lindenschmitt és Schliemann komoly tudósokhoz illően meg is tették, amikor gyűjteményem fontosabb leleteit megtekintették. Sőt kijelentették, hogy sajnos olyan tételekhez ragaszkodtak eddig, melyeket kb. ötven évvel ezelőtt állítottak és melyeket azonban az azóta újra és újra felbukkanó leletek könyörtelenül halomra döntöttek.

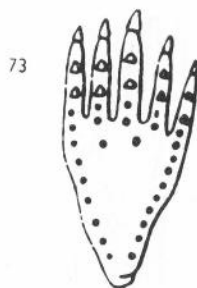
Eddig az u. n. "Chomsa"-kultusz (az arabok "Ötség") mely az araboknál annyira divott, ismeretlen eredetű és jelentésű volt. Ennek előfordulását (ötfüjjű kézjele) pecséthengereken előforduló más jelképek közt találtam meg. Találtam egy papi rendű alakot, aki ezt a szimbolumot kezében tartja. (70. ábra),

egy másik hatalmas kéz egy bekerített térségben áll, (71. ábra.) mely előtt egy kis alak guggol és a kezét imádja. Ez a jelenet okvetlenül kiváltja a szemlélőből a Gondviselő Kéz gondolatát. E-

me felfogásomat igazolja, hogy pun siremlékeken is látni a Kézet (72. ábra). Meltzl professzor is megtalálta ezt a jelképet saját költségen végzett nagyszabású afrikai ásatásai során. Szerinte

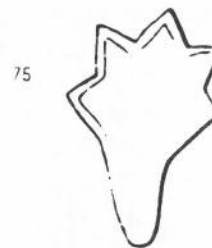

a Kéz a mai nap is látható Tuniszban, minden ajtón és házieszközön. Jelenleg templomi áldozati ajándékok között még mindig előfordulnak viaszból készült kéz figurák (73. ábra)

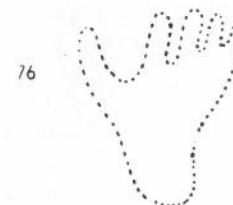
A Ciprus-szigetén kiásott pecséthengereken Kéz-szimbolumok szintén előfordulnak (74. ábra). De találtak Bökénymindszenten, Torontál-megyében, egy ősi települési helyen egy lapos agyagtárgyat is: egy ötsarku lapocskát nyéllel, amilyent bemutatok. (75. ábra), mely jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeumban, Budapesten van. Dr. Hampel József, az itteni régészeti nagy ismerőjének külön köszönöm ezt az adatot, főként azért, mert nemcsak a vonatkozó adatokat, hanem a tanulmányomhoz szükséges gipszöntvényeket is hozzám juttatta.

A. Makowsky brünni gyűjteményében is van egy hasonló agyagtárgy (76. ábra), melynek ötsucusu lapja felismerhetően egy öt-ujju kezett ábrázol és így a bökénymindszenti leletet fel-

tétlenül egy öt-ujju kéz utánzatának tartom.

Kétségtelen természetesen, hogy ez utóbbi lelet készítőjének különleges anatómiai ismeretei nem voltak. Tehát ennek a

babiloniai kultusz-tárgynak egyik példánya Erdély földjén is előkerült, hiszen Torontál-megye is ehhez a kultúr egységet alkotó területhez tartozik.

Az orosz gyűjtemények ősi-vaskezei (77. áb.) valamennyiét hasonló jelentésű kultusztárgyaknak tartom, éppen úgy, mint a Klein-Glein-i stájerországi halomsírban talált bronz-kezet. (78. ábra). Noetling egy ősi galileai helységben a házak homlokzatain ötágu figurákat látott, melyeket Goldzieher Ignác professzor

közlése és a lakosság hite szerint Mohamed véd-kezének tekint. A régi török zászlókon lévő Kéz-jele és Alhambrá-ban lévő az egyik kapu feletti kő-Kéz mindegyike védő kezet jelent. Mivel a hengereken lévő istenség jelképei közt egy kéz is előfordul, ezek a kéz-amulettek talán inkább babilonból, mint Észak -

78

Afrikából származhattak. A Dotzheim-i és Waiblingen-i korongdiszek, amelyek egy római domborműnek jeleit utánozzák a kéz-jellel, bár eléggé barbár módon, arra mutatnak, hogy a rómaiaknál is ismeretes volt ez a kézzel kapcsolatos vallásos hiedelem. (Lindenschmidt: Handbuch der Deutschen Altertumskunde " 167. old. 58. kép).

A kétfejű sas is ázsiai eredetű. Prototipusa a khéta földi Pteria-Bogházkő-i sziklaképen is látható (98. ábra). Ez a dombormű vallási felvonulást ábrázol. A khéta nép szövetségének tagjai, melyek Champollion szerint a szkita népekből álltak, Kis-Ázsia területén éltek és pedig a Fekete tengertől Szíriáig és Halystólig egészen Örményországig. Uralkodóházunk címerében szereplő (17) kétfejű sas a kereszteshadjáratok idején került Konstantinápolyból Bécsbe. Ez a két fejű sas állítólag a római kettős-császárság illetve az egyesült Kelet- és Nyugat Római Birodalmat jelképezte. A khetita (hetita) szikla dombormű ugyancsak jelentheti

98

képletes értelmezését a hetiták által lerombolt kettős birodalom területének is. Ősi babilonai szokás volt a fő-istenségeket egy oroszlánon vagy más állatokon állva bemutatni, hogy hatalmukat szimbolizálják, amint hogy a hetiták két istensége ugyancsak így látható a kétfejű sas felett. A szárnyas babilóniai Nap-korong is előkerült a Pteria-Bogházkő-i ásatások során.

Az egiptomi Főnix-madár állítólag 500 és 1000 éves időközönként szokott megjelenni és saját hamvaiból újjáéledni. Ez is valószínűleg a saját tűzében égő és sugaraiban újraéledő Nap legendájával függ össze.

Dante "Purgatorium"-ának IX. énekében említett keringő, aranytollú "A r", mely őt az égi Tűz-höz rántja fel, szintén ebből a legendából magyarázható. Az egyik pecséthenger egyik érdekes alakja szintén egy madarat ábrázol, mely hol egy oltár, hol két lángszerű tűnemény, néha az életfája vagy egy tulipánszerű virág felett repdes vagy lebeg. (99., 100., 101., és 102. ábrák).

A tulipán az ősmagyar ornamentika egyik különleges és főmotívuma és emlékeztet bennünket a mai magyar népi dí-

99

szitőművészet tulipánjára és a Turul-madár, vagy helyesebben Attila "karuly"-ára. A tulipánt a babilóniai szertartást végző papok áldozati szimbolumként használták funkcióik közben. (103. ábra) Ha pedig a babilóniai életfa felett lebegő madár a Nap vagy még inkább a Nap tűzének a jelképes ábrázolása volt, akkor az Attila zászlaján szereplő karulymadár a Nap-kultusz kifejezését jelenti.

100

A "Századok" c. folyóirat (1892. év 7. füzet) hasábjában Huszka József professzor "Adalékok a Magyarország ős-

101

történetének ornamentikájához" címmel tanulmányt írt. Az ebben bemutatott és a Csik-megyei székely kapukon látható, valamint a kapufákön szereplő virágdiszek (104. ábra) újabb és meggyőző bizonyítékai az összefüggéseknek Babilón és a

102

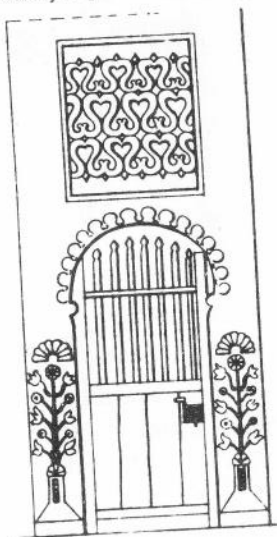
mi Erdélyünk között, mert megtaláltam az életfa utánzatokat egyik pecséthengeren és így a babilóniai befolyás, melyet földrajzi és történelmi időbeli folyamatosság alapján úgy tárgyalok, hogy ezeket a kapcsolatokat a gyűjteményemben szereplő kulti-

103

kus leletekre és még inkább a babilóniai kulturtörténet rejtélyeinek megoldásához kulcsot nyujtsak. Huszka úgy véli, hogy a patkószerűen betetőzött székelykapu és kisajtó, valamint az őket di-

104

128

105

szító pálma és virágornamentumok nem a pártusok diszitőművészetére utalnak, hanem a török-tatár népekére, vagy talán még inkább e népek őseire a sumero-akkádokra.

106

Igaz, hogy gróf Kuun Géza szerint a pártusok őshazája eredetileg a Tigris északi vidéke volt. A székelykapuk keleti eredetű ornamentikája a pecséthengerek patkószerű vésetein is sűrű elfordulásban szerepelnek és így innét is származhatnak az erdélyi diszitő motívumok. A patkóalakú kiképzésre példa az egyik pecséthengeren a Nap-isten emenációjaként csüngő disz (105. ábra) egy másikon a szertartást végző pap bal karján (106. ábra.)

129

és egy harmadikon oltárdiszként szerepel. (107. ábra).

Ezeket a jeleket ma az asztronómia, csillagászat az Oroszlán jegynek tekinti és nagyon valószínű, hogy már az ősrégi időben is a babilóniai papok körmeneteinél a Nap-pályájának az Oroszlán-jegybe való időszakos belépését szimbolizálta. Magam azon a nézeten vagyok, hogy a pecséthengereken oly sűrűen előforduló isten-jelképeket, mint a Hal, Skorpió, Rák és Mérleg-jegyek a Nap belépését jelképezik az egyes állatokkal ábrázolt csillagképekbe.

A budapesti Magyar Nemzeti Múzeum birtokában lévő és Szihalmon talált leletek közt szerepel egy állatfejű idol, melynek a feje farkaséhoz hasonlít. (79. ábra) A mítosz szerint az istenek, amikor az óriásokkal viaskodtak, gyakran kényszerültek alatformák felöltésére. Ebből a hiedelemből származik aztán az akkád "uta-gal", mely a görögök "Prometheus"-ának fe-

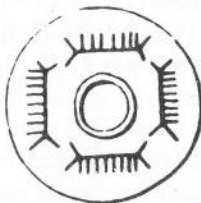
lel meg, vagy a germánoknál a "Werwolf", a francia "loup-garou", az albán "Carkand-sol" stb. a népi fantáziában élő félemler-félfarkas vagy más állat vegyület. Ez az állatalaku, vagy állatfejű idolképzete. A nép hisz létezésükben, sőt annak élénk fantáziájú, tulzott képzelőerővel rendelkező egyének, akik egyenesen azt állítják, hogy ők már láttak is ilyen szörnyet.

Ez a néphit szintén babilóniai eredetű. A görögöknél már módosultán szintén szerepel, ahol a mitológiában Latona a Junótól való félelmében farkassá változik és így alakban érkezik meg Delosba. A farkas kapcsolata a Nap-istenséggel ősi hitben gyökeredzik.

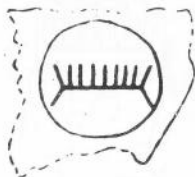
Babilón mágusai azt állították, hogy bizonyos mondásokkal, jelígyekkel le tudják varázsolni a Tüzet az égből oltáraikra. Egy ilyen babilóniai mágus megjeleníti előttünk a babilóniai híres Prometheus-legendát egy pecséthengeren ábrázolt jelenet keretében (80. ábra), ahol egy térdre ereszkedő alakot láthatunk, amely feje felett egy oltárt tart és amelyen a Nap levarázsolttüzhöz lángjai lobognak. Ennek a pecséthengeren lévő jelenetnek mását nagyon sok trójai agyaggolyócskán is felfedezhetjük, (81. ábra), de megtaláljuk az egyik tordosi agyagedény fenekén is. (82. ábra)

81

Mikor Schliemann ezt az edényt kezébe vette, csodálkozva jegyezte meg: "Ugy látszik, mintha ezt a tordosi képet ugyanaz a kéz véste volna be" vagyis az, amely az ő trójai leletgyűjteményének oltárára alkalmazta a raj-

82

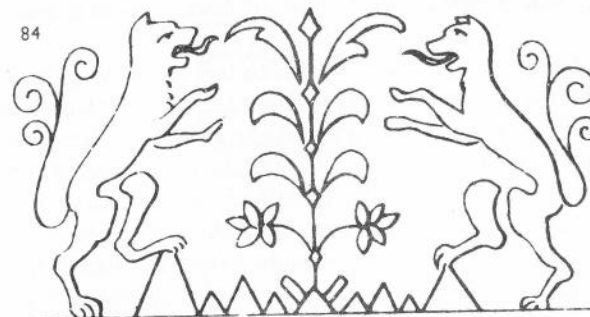
zot. A Zaránd-hegy erdélyi lakói ezt az eredetileg babilóni vallási jelképet még ma is beégeti kis faedényeibe, mint diszítő motívumot (83. ábra), bár jelentőségét nem ismeri.

83

A Biblia "Királyok Könyvé"-ben Illés próféta felszólítja a babilóniai Baal-istenség papjait, hogy bizonyítsák be istenük hatalmát azzal, hogy az általuk előkészített áldozati adományokat égből varázsolt tűzzel emésszék meg és ezzel kapcs-

84

latban - a Biblia szerint - szegyenbe hozza őket. Ebből kiviláglik hogy az égből földre idézett tűz fogalma és szokása még későbbi időkben is ismeretes volt.

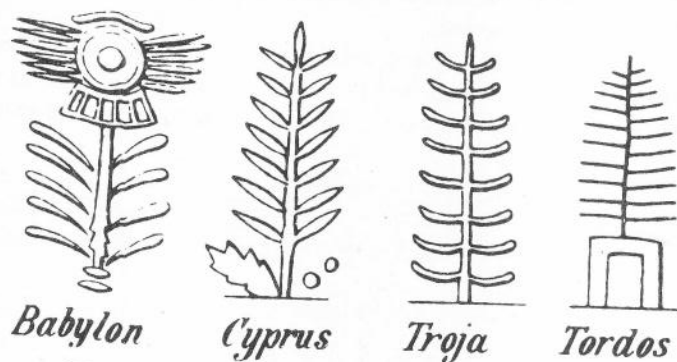
A szászvárosi asszonyok még ma is ráhimezik a pecsét hengereken látható életfa utánzatát fehér ágyneműikre. (84. és 85. ábrák) ugyanigy alkalmazzák palócaink az életfa különféle válto-

85

zatait - sokszor egészen egyszerűsített diszek - házaik homlokzatára.

Az életfa egyébként talán azoknak az istenségeknek volt a jelképe, melyek időszakosan meghaltak, hiszen valamelyikük az évek, hónapok és napok ismétlődő körforgását képviselte. Erre főleg a babilóniai életfák felett lebegő Nap-isten képeiből következtethetünk. (85. és 86. képek). Ilyen isten volt *Maruduk*, kit később a *Jupiter*-bolygóval azonosítottak. Ő is meghalt, hogy újból feltámadjon, hasonlóan a sumero-akkád *Thammuz-Dumuzi*-hoz. Ugyanígy *Dioniszos-Bacchus*-t, a trák *Attis-Sabush*-t, az indiai *Dorsanes*-t és az arab *Duzares*-t, mint Nap-isteneket imádták híveik, és egytől egyig a Nap-inkarnációi, megtestesülései voltak.

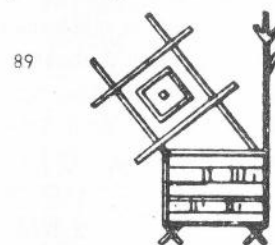
Mint a hengereken lévő vésetek mutatják, Babilónban az áldozó pap időnként egy kis zászlót tartott - mint az isteni hatalom jelképét - az életfával díszített oltár felett. (87. ábra)

Meltzl professzor szerint a berber és mór népek is ilyen kis zászlóformájú legyezőket használtak, nem a nap vagy hőség ellen, hanem azért, hogy a tüzet szítsák vele. A már említett Traján-oszlopon szereplő körépület - Nap-templom - felett egy ilyen zászlócska lebeg. (88. ábra)

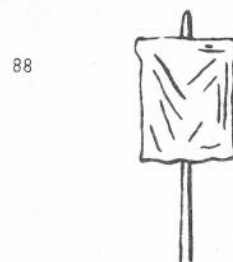
Az erdélyi hegyvidék asszonyainak gyapjuszövedékeiben

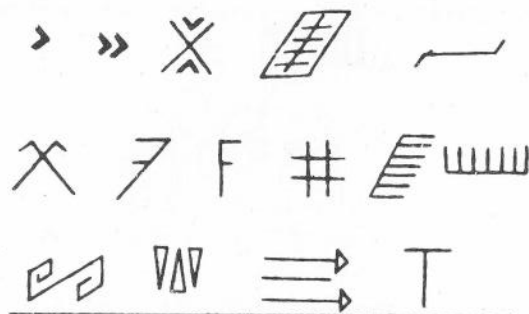
és fehérneműin ugyancsak előfordulnak a hengerpecsétek szimbolikus értelmű sumero-akkád írásjelei is, melyek mindegyike teljes vallási fogalmat képvisel. (92. ábra)

Jól tudom, hogy mindez a néprajz részére minden különösebb jelentés nélküli és pl. az a tény, hogy valaki ma magyar

nyelven, de latin betűkkel ír, nem bizonyíthatja, hogy a magyar népnek bármiféle genealógiai kapcsolata lett volna az ó-

korbelt rómaiakkal, éppen úgy nem, mint a mai divat és népviselet sem bizonyíték arra vonatkozólag, mintha pl. a gallok és germánok egymás rokonai lennének közös viseletük dacára sem. E tekintetben egyes jelenségek vagy hasonló vonások nem mértékadóak, mert nagyon gyenge támpontot nyújtanak a népek közös etnográfiai eredtére vonatkozó végső eredmények megállapítására.

Ha azonban a leletek azonossága oly sokféle csoportos formában jelentkezik, mint az én gyűjteményemben látható kultikus kapcsolatoknál, ahol is a babilóniai hatások olyan szembeszökőek, minden kétséget kizárólag felismerhető az a tény, hogy a leletek készítői, alkotói teljes mértékben azonos eszmék hatására cselekedtek és hogy ezeknek a művészeknek, vagy mesterembereknek egymáshoz tartozása, népeiknek faji azonossága ezen az alapon tekintve nem okozhat kételyt.

És ámbár a különböző népek vallásukat és kultuszukat egyes ősi, sajátos, részben azonos alapfogalmakkal és hitelvekkel képezték és fejlesztették, kétségtelen az is, hogy ezeknek az eszméknek a kifejlődéséhez nemcsak éghajlati és földrajzi okai vannak, hanem a szomszédos és más népekkel való kapcsolatok során a kulturáramlatok is számbaveendők. Ezekhez a kulturáramlatokhoz sorolhatjuk a vallási hiedelmek szétáradását is és ezért a valóságokat összehasonlító kutatás, legalább is részben, az egyes né-

pek eredetének és történelmi multjának megállapításához is elvezethet, hiszen egy-egy nép jelleme sokszor vallási és lelki életének megnyilvánulásaiban mutatkozik meg legjobban.

1877 tavaszán Vajdahunyad környéki községekben és Felpestesen, valamint a közeli Nándor-barlangban újabb kutatásokat végeztem, ez utóbbi helyen megmunkált és a "Cervus Euryceros" "összszarvas" agancsaiból származó faragványokat találtam és ugyanakkor a barlang iszaprétegéből agyagedénytöredékeket emeltünk ki. Az egyik régész bár elismerte, hogy az "ős-szarvas" agancsáról van szó, viszont egyben azt is állította, hogy ezek a leletek a barlangtól távoli diluviális telephelyekről kerülhettek ide, mint az akkori, korabeli ember anyagszükséglete. Ezzel szemben Hochstetter szerint az agancsmaradványok valóban és kétségtelenül az "ős-szarvas" részei és egyben az Osztrák-Magyar Monarchia első ilyeszerű leletei, melyek őstörténeti lelőhelyekről kerültek elő. Dr. Fraas Oscar egyetemi tanár mindezzel egyetértve kijelentette, hogy a Schaafhausennal sokszor megvitatott kérdés megoldását az óriási "ős-szarvas" és a Niebelungenlied "grimmer Schelch"-jének azonosításában látja, ami azt jelenti - szerinte - hogy mindazok a helyek, ahol ennek az őslénynek a maradványait fellelik, nem voltak mentesek az u. n. jégkorszak fagyasztó hatásaitól. Viszont a magyar Szabó József egyetemi tanár és geológus véleménye szerint a jégkorszak eme hatása egész Európára kiterjedt.

Ha a bölény a mi székelvöldi magas hegyeinkben még a mult században (1700-ban!) is előfordult, ha Herodotos és Aristoteles idejében Dél-Rákiában oroszlánok laktak, az Alpesek és Pireneusok völgyeiben orszarvu (rinocerus) és elefánt csordák éltek, nem látok nehézséget ama feltételezésem logikus voltában, hogy az óriási "Ős-szarvas" sem maradt ki az antidiluviális emlékszállatok sorából és Erdély földjén is élt.

Ezzel magyarázhatjuk meg, hogy az erdélyi nép helyi hagyományai nyomán ismerhette az ősszarvast és így festhette kor-

sóira, himezhette ruháira, szőhette szőnyegeibe és minden kulturális befolyástól, természettudományi, vagy történelmi kapcsolatok nélkül volt tudomása ennek az állatnak létezéséről. Csak így tudhatták hosszú évszázadokon át is, nemzedékről nemzedékre továbbítva az őszarvas alakját emlékezetükben.

Mint már említettem, az eddig ismeretlen újabb adatokat, melyek rendelkezésemre állnak és melyeket itt felsorolni képtelenség lenne, egy másik, 2500 ábrával illusztrált régészeti munkámban fogom részletesen feltárni és megmagyarázni.

Ebben a nyomdára kész dolgozatomban (18), melynek közreadását a már korábban említett súlyos betegségem akadályozta meg több éven át, a szerény kutatómunkám elért és sokszor nem is remélt eredményeit teljesen tisztázni fogja.

Azt is meg kell említenem még, hogy a ma annyira divatozó mellképek és mellszobrok kérdését azzal a körülménnyel kívánom összefüggésbe hozni, hogy a görög sírkobban és sírboltokban a mellékelt istenszobrok (idolok) oly módon vannak a fal mellé állítva, hogy alsó szoborrészüik még a földben van beágyazva. Ezt az eljárást az ún. "Chthoni" istenábrázolásnak tekintik, ami szimbolikusan azt mondja, hogy akik a föld alatt lakoznak, tavasszal feltámadnak és újra a felszínre jutnak. (Persephone legendája!) A gyűjteményemben lévő mellszobrokat ilyen szimbolikus istenmellszobroknak tartom, melyek a görögök felfogásához hasonlóan abból az alapgondolatból indulnak ki, hogy ami belőlük szellemi, az a napvilágon marad, míg lényük anyagi része a föld alatt marad elrejtve és láthatatlanságra van ítélve. Ez az elgondolás, úgy látszik, alkalmazható a mai mellszobrokra is.

Igy fejezem be jelen paleo-ethnológiai tanulmányomat, bár mint történelem előtti régészettel foglalkozó egyén, néprajzi megfigyeléseket alig végeztem. Tárgyalnom kellett azonban részben a dákok emlékeivel foglalkozó könyveket is. Csak így volt részemre lehetséges, hogy ezen visszamaradt emlékek révén egészen az ősi Babilonig eljuthassak, hogy ennek ősi mítoszai és legendái

révén az ő szellemi körükben keletkezett vallási és kulturális tények egyes mozzanatait megvizsgálhassam, amely tények nemcsak az ősi Erdély népeinek életében, hanem a maiakban is megmaradt közel hatezer év óta szent hagyományként őrizve és végtelenül értékes maradványait képezik a nagyszerű időknek.

Ezek a feltűnő néprajzi analógiák, melyek ősrégi, primitív kulturájú és mai modern népeknél megfigyelhetők, mint a jelenben is folytatódó, élő emlékek tekintendők.

Ezzel átadom tanulmányomat olvasóimnak anélkül, hogy annak tudományos értékét vagy abszolút hitelét követelném. Hisz jól tudom, hogy ilyen hasonló esetekben a jóindulatnak is teret kell adni és a teljes, tökéletes tudás önmagában kizárt dolog. Teljesen meg leszek azonban elégedve, ha az érdeklődő olvasó dolgozatomban olyan kiindulópontokat fedez fel, melyekhez saját, egyéni felfogásait vagy saját további kutatásait hozzákapcsolhatja, avagy olyan adatokra sikerül szerttennie, melyek saját elképzelései számára biztos támpontokat nyújtanak.

Ha pedig valaki úgy gondolja, hogy tanulmányomat bírálat tárgyává teszi, csak arra kérem, ne tekintse a dolgozatot iskolázott szakember munkájának, hisz egy ilyennek a látóköre és a megfigyelőképessége az én ismereteimet tulszárnyalja.

Minden dicsvágyat és feltűnéskeltést kerülve gyűjteményem jelentőségének fontos voltát egyedül abban látom, hogy leleteimet a Maros hullámai elől biztonságha helyeztem, miután más megfelelő gyűjtőre nem akadtak. Tettem ezt annak ellenére is, hogy az elfoglultság és a sokoldalú kellemetlenkedés sokak részéről ellenem megnyilvánult és még ma is folytatódik.

Ha kis munkám, gyenge erőfeszítésként némi segítséget nyújthatna az emberiség és nemzetek tudományos problémáinak megoldására és egyben előítéleteket és nemzetek közti surlódásokat enyhítene és ezzel az örök béke uttöréséhez némileg is hozzásegítene, akkor célokat elértem.

JEGYZETEK :

1. - SAYCE A. H. (1845-1933) még a levélírás idejében nem tudott, nem is tudhatott a sumér és akkád nyelvek különbségéről.
2. - A szerzőnő eme megaállapítása mutatja, hogy a hun-magyar folytonosság alapján állt és vállalta a "romantikus" megvető jelzést, amiért már eleve ellentétbe került az Akadémiával.
3. - Az Orchon-vidéki őtörök rovásfeliratos síremlékek Kül Tegin és Istámi felett ezekben az években kerültek a tudományos kérdések közé.
4. - Torma itt is előre látott : P. Scheil domonkos szerzetes csak 1915-ben tudta megoldani a király-lista neveit és éveit.
5. - Hommel Frigyes heidelbergi tanár volt az első, aki jóval megelőzve másokat tanította a sumérok Közép Ázsia-i eredetét.
6. - Torma véleményét a "scarabeus:galacsinhajtó-bogár"-ról sokan kimosolyogták, bár már Herodotos - aki pedig jó megfigyelő volt ! - megírta a "szent bogár" vallási szimbolikáját.
7. - A kézirat "siralmas" állapotáról, elsárgult rajzairól stb. N. B. kolozsvári egyetemi tanár volt szíves bennünket értesíteni.
8. - A "Paphos" érmeiről T. Zs. főként Károly bátyjától kapott értékes utbaigazításokat, mint az "Önéletrajzából" kiténik.
9. - Réthy L. eme nézetét legujabban László Gyula professzor támasztja alá az általa meglátott és megfogalmazott "Szent László motívumok" gondolatával.
10. - A "mādaizmus" - a mēd zarathizmus - jelvénye a kígyó, lén, némi összefüggést sejtethetünk az avar fejedelmi jelvényekkel.
11. - Az un. "k o l o" (fegyver=őllő) kínai szó, fegyvertánc is.
12. - A táncváltozatokkal nagyon sok erdélyi néprajzista foglalkozott és foglalkozik. Itt csak Domokos Pál Péter nevét említjük.
13. - Az 1840-es évek !
14. - a "Maris" herodotosi torzítás, Sokáig "Rhabo" volt a Maros.
16. - Fettich Nándor is sokat foglalkozott a csavart hajviselettel.
17. - Az osztrák "kétfejű sas"-nak természetesen semmi köze a hititákéhoz.
18. - A könyv teljes címe magyarul :Erdély a római foglalás előtt.

HARMADIK RÉSZ

J á k i G á b o r

SUMÉROK

MAGYAR

FÖLDÖN